

Hněv zatracených

Vždycky jsem si myslel, že pohromy posilují v člověku pocit pospolitosti. Po velkých požárech Istanbulu za mého dětství nebo po zemětřesení před dvěma roky se u mě ze všeho nejdřív dostavila nutková potřeba sdílet neštěstí s ostatními, promluvit si s nimi o něm. Tentokrát, když v New Yorku hořela a pak se hroutil dvojtáta, jsem seděl v jedné malé místnosti v Istanbulu, v kavárně u přístaviště, kam chodili vozkové, souchotináři a nosiči, a cítil jsem se před televizí příšerně osamělý.

Jakmile do mrakodrapu narazilo druhé letadlo, přešly turecké televizní stanice na živé vysílání. Nepoččetně osazenstvo kavárny se na neuvěřitelné výjevy na obrazovce dívalo s distancovaným údivem, překvapeně, ale nijak hluboce otřeseně. V jednu chvíli jsem měl sto chutí se zvednout a říct hostům v kavárně: „Já jsem mezi těmi budovami žil, těmi ulicemi jsem se bez víndry v kapse toulal, v těch mrakodrapech jsem se setkával s lidmi, na Manhattanu jsem strávil tři roky svého života!“ Jenomže jako ve snu, v němž se člověk cítí čím dál osamělejší, ze mě nevyšla ani hláška.

Jelikož jsem se nemohl dívat na to, co se děje, a ještě víc jsem si přál s někým sdílet, co jsem viděl, vyrazil jsem do ulic. Po chvíli jsem v hloučku lidí čekajících v přístavišti na trajekt spatřil placící ženu. Z dojmu, jímž působila, a z pohledů okolostojících jsem hned vycítil, že nepláče, protože má na Manhattanu někoho blízkého, ale proto, že se blíží konec světa. Ženy vzlykající z podobné panické úzkosti jsem viděl již dříve, jako malý kluk v době, kdy se rozšířila obava, že by se kubánská krize mohla proměnit ve třetí světovou válku, a středostavovské istanbulské rodiny plnily své spíže pytlí s čočkou a těstovinami.

Vrátil jsem se do kavárny a spolu se zbytkem světa jsem se s neodolatelnou fascinací chvíli díval na výjevy na obrazovce.

Později, když jsem se opět procházel ulicemi, jsem narazil na svého souseda.

„Pane Pamuku, viděl jste to? Hodili na Ameriku bombu,“ prohlásil. A zlostně dodal: „Dobře udělali.“ Tenhle rozhněvaný starý muž vůbec nebyl nábožensky založený – s peněží vydělanými za drobné opravy a zahradnické práce se snažil jakžtakž protlouct do konce měsíce a po večerech pít a hádat se se ženou; ty hrozivé scény v televizi ještě neviděl, jenom slyšel, že někdo udělal něco špatného Americe. Zlostným poznámkám podobným téhle prvotní reakci, již měl soustředěný v následujících dnech litovat, jsem byl svědkem ještě u celé řady dalších lidí. Jistě, tak jako na spoustě jiných míst na světě i v Turecku každý jedněmi ústy a tímtež jazykem nejprve mluví o barbarském terorismu a o tom, jak jsou takovéhle činy odporné a děsivé. Nicméně po slovech odsuzujících zabíjení nevinných lidí následuje věta začínající „ale“, zdráhavá či hněvivá kritika politické a ekonomické role Spojených států ve světě. Ve stínu terorismu, který se opírá o nenávist k „Západu“, snaží se navodit umělé nepřátelství mezi islámem a křesťanstvím a s nepochopitelnou brutalitou zabíjí nevinné lidi, se diskuze o roli Ameriky ve světě zdá být nanejvýš problematická a možná i morálně nevhodná. Protože však v zápalu oprávněného rozhořčení nad surovým terorem až příliš snadno otevřeně padají i slova, která by kvůli zcela nespravedlivému chápání spravedlnosti a nacionalistickému hněvu mohla vést k zabíjení dalších nevinných lidí, cítí člověk nutkání přece jen něco říct.

Každý dnes už ví, že když americká armáda shazuje v Afghánistánu nebo v nějakém jiném koutě světa bomby na nevinné lidi, aby uchlácholila vlastní občany, umělé napětí, jež se někteří snaží vytvářet mezi „Východem“ a „Západem“, se tím jenom prohloubí, což na oplátku hraje do karet teroristům, kteří měli být potrestáni.

Rozebírat americkou dominanci ve světě v souvislosti se ztracenými životy lidí zabitých s neuvěřitelnou krutostí teroristy je dnes morálně zcela nepřijatelné. Avšak je naší povinností snažit se současně pochopit, proč miliony lidí náležejících k chudým národům, ke státům ztraceným kdesi na okraji světa, kteří nemají vládu dokonce ani nad během vlastních dějin, cítí vůči Spojeným státům takový vztek – byť je to slepý vztek. Tomuto hněvu nemusíme dávat vždycky za pravdu. Krom toho je třeba si uvědomit, že v mnoha zemích třetího světa a v muslimských státech se antiamerikanismu zneužívá k zakrytí nedostatku demokracie doma a posílení moci místního diktátora. A skutečnost, že se Spojené státy bratříčkují s uzavřenými společnostmi, jako je Saúdská Arábie, jež jako by se zapřísáhly dokázat světu, že islám a demokracie jsou jako oheň a voda, není zrovna velkým povzbuzením pro ty, kdo v muslimských zemích usilují o zdomácnění sekulární demokracie. Podobně slouží povrchní antiamerikanismus například v Turecku k tomu, aby zakryl, jak ti, co zemi vládnou, korupci a vlastní neschopnosti marnotratně rozhazují peníze, které získali od mezinárodních finančních institucí, a aby zastřel propast mezi bohatými a chudými, dosahující v zemi nesnesitelných rozměrů. Ti, co dnes bezbřezě podporují vojenské operace jenom proto, aby USA mohly ukázat svou vojenskou převahu a symbolickou akcí daly teroristům „za vyučenou“, ti, co v televizi vesele, jako by hráli videohru, diskutují o tom, které cíle budou americká letadla bombardovat, by měli vědět, že narychlo a bezmyšlenkovitě přijatá rozhodnutí o válce u milionů lidí v muslimských zemích a chudých oblastech světa roznítí nepřátelství vůči Západu a dají vzkvétat pocitům ponížení a frustrace. Terorismus, sahající k lidské historii nevidané brutálním a stejnou měrou i kreativním metodám, neživí islám, a dokonce ani přímo samotná chudoba, nýbrž právě pocitý pokorění a frustrace, prožírající země třetího světa jako rakovina.

Nikdy v lidské historii nebyla propast mezi bohatými a chudými na světě tak hluboká. Dalo by se namítnout, že bohaté země se o své bohatství samy zasloužily a chudým tohoto světa do toho nic není. Je-nomže nikdy v lidské historii se život bohatých necpal prostřednictvím televize a hollywoodských filmů chudým tolik před oči. Dalo by se možná také namítnout, že pohádky o životě králů jsou zábavou chudých. Horší na tom ale je, že bohatí a mocní tohoto světa dosud nikdy nepůsobili tak silně dojemem, že jsou v právu a chovají se racionálně.

Průměrný občan nějaké chudé nedemokratické muslimské země, státní úředník v libovolném státě třetího světa či v troskách nějaké bývalé socialistické republiky, který se snaží vyzít od výplaty k výplatě, dnes nejenom ví, že mu z bohatství světa připadnou pouhé drobtý a že ve srovnání se svým protějškem ze „Západu“ je odsouzen věst v mnohem obtížnějších a zhoubnějších podmínkách mnohem kratší život, ale v koutku rozumu navíc tuší, že si za tuhle mízérii může vlastní nerozumností sám nebo že za ni může jeho otec či dědeček. Západní svět má o pocitu ponížení, jež zakouší velká část světové populace a jež se snaží překonat, aniž by přišla o rozum či propadla teroristům, ultranacionalistům nebo fundamentalistům, bohužel jen mizivou představu. V téhle prokleté zvláštní zóně, kam nepronikne ani magický realismus, činiči z chudoby a iracionality cosi roztomilého, ani exotismus populární cestopisné literatury, vede většina lidí na světě, ponižovaných, opovrhovaných, přeházených lehkým úsměvem, soucitem a útrpností, žalostný duchovní život. Problémem „Západu“ dnes není zjišťovat, který terorista se skrývá v kterém stanu, jeskyni, ulici provinčního městečka či tam připravuje nějakou novou bombu, a pak na něj svrhnout dostatek vlastních bomb, nýbrž také pochopit duchovní svět chudé, potupené a „ukřivdění“ většiny žijící mimo západní svět.

Jenomže válečným řevem, nacionalistickými projevy a spěšně zahájenými vojenskými operacemi se dosahuje pravého opaku. Nové

vízové předpisy přijaté zeměmi schengenského prostoru, policejní opatření, jež mají ztížit pohyb muslimů a lidí z chudých zemí v západních státech, podezřívavý postoj k islámu a všemu nezápadnímu, hrubá, agresivní rétorika ztotožňující celou islámskou civilizaci s terorismem a fanatismem, to všechno vzdaluje svět čím dál víc od míru a chladnokrevnosti. Pokud chudý starý muž na ostrově u Istanbulu rozhořčeně schvaluje – být jen na okamžik – terroristický útok v New Yorku nebo palestinský mladík, mající po krk izraelské šikany, s obdivem vzhlíží k tálibánům, chrstajícím ženám do tváře kyselinu, nemá to na svědomí ani islám, ani ona absurdita zvaná válka mezi Východem a Západem, ani chudoba sama o sobě, nýbrž ono zmíněné ponížení a zoufalství nad neschopností a nemožností získat pochopení a dát slyšet svůj hlas.

Když se chudé, zaostalé vrstvy v Turecku vzeprly majetným modernizátorům, kteří republiku založili, nepokusili se je tito reformátoři pochopit – místo toho reagovali na odpor policejními opatřeními, zákazy a vojenskou silou. Výsledkem je, že modernizační úsilí zůstalo na půli cesty. V Turecku vznikla okleštěná demokracie, již dominuje nepochopení. Bojím se, aby se nyní, kdy je výkřik o válce mezi Východem a Západem slyšet již na celém světě, neproměnil i svět tak jako Turecko v místo, kde se vládne pouze skrze permanenční výjimečný stav. A také se hluboce obávám, aby samolibý a naprosto nesebekritický západní nacionalismus nedonutil zbytek světa tvrdit – jako to dělal Dostojevského muž z podzemí –, že dva-krát dvě je pět. Nic neživí podporu „islamistů“, stříkajících ženám do obličejů žiravinu, protože si ho dovolily odhalit, tak jako tahle agresivní nechapavost Západu.